

Problem školstva u prozi Vjenceslava Novaka

Baković, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:348916>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-08**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

Kristina Baković

PROBLEM ŠKOLSTVA U PROZI VJENCESLAVA NOVAKA

Završni rad

Pula, rujan 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

Kristina Baković

PROBLEM ŠKOLSTVA U PROZI VJENCESLAVA NOVAKA

Završni rad

JMBAG: 0303097643, redoviti student

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost (jednopedmetni preddiplomski sveučilišni studij)

Kolegij: Hrvatska književnost romantizma i realizma

Mentor: doc. dr. sc. Boris Koroman

Pula, rujan 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Kristina Baković, kandidatkinja za prvostupnicu Hrvatskoga jezika i književnosti, ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljeni način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, Kristina Baković, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Problem školstva u prozi Vjenceslava Novaka“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli, _____

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. PREGLED ŠKOLSTVA U HRVATSKOJ U 19. STOLJEĆU.....	2
4. REALIZAM U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI	8
5. VJENCESLAV NOVAK – ŽIVOT I STVARALAŠTVO	10
6. PROBLEM ŠKOLSTVA U PROZI VJENCESLAVA NOVAKA.....	12
6. 1. U GLIB.....	13
6. 2. NEZASITNOST I BIJEDA.....	16
6. 3. PRED SVJETLOM.....	19
6. 4. IZ VELEGRADSKOG PODZEMLJA	21
7. TITO DORČIĆ.....	24
8. ZAKLJUČAK	28
9. SAŽETAK.....	29
10. LITERATURA.....	30

1. UVOD

Razdoblje 19. stoljeća revolucionarno je u pogledu razvoja školstva. Osvrnemo li se na bitne promjene u njegovu razvoju koje će u glavnome dijelu završnoga rada biti jasno naznačene, možemo zamijetiti da se upravo u to vrijeme počeo oblikovati svijet u kojemu živimo danas. Svijet je to napretka, uspona, ali i padova.

Zbog međusobne povezanosti odgojnih, crkvenih i političkih vlasti, nije moguće pratiti nastanak modernoga građanskog društva, a ne osvrnuti se na proces i izgradnju školskoga sustava tijekom 19. stoljeća (Župan 2019: 216). Tome u prilog ide činjenica da je zajednička uloga svih tih funkcija ulaganje u obrazovanje učenika koji se imaju prilagoditi modernome građanskom društvu pomoću određenih vještina. Najsnažniji je zaokret prema modernizaciji školstva počeo u 19. stoljeću čime se školstvo kao odgojno-obrazovni sustav odijelilo od Crkve i tako postalo autonoman sustav. O važnosti toga pokreta može se reći: ostvarena prava, načela i zakoni vrijede i danas. Cilj je ovoga završnog rada prikazati probleme s kojima se školstvo suočavalo i od koje je važnosti primarna socijalizacija (obitelj) bila za razvoj sekundarne socijalizacije.

Na samome početku, predstaviti će se pregled školstva. Poradi važnosti shvaćanja konteksta hrvatskoga školstva 19. stoljeća opisat će se položaj učenika unutar hrvatskoga školstva te glavni problemi s kojima su se školstvo, a i učenici suočavali. Prije glavnoga dijela predstaviti će se razdoblje realizma te život i djelo Vjenceslava Novaka. O problemu školstva pisao je Vjenceslav Novak uglavnom opisujući studente odrasle u skućenim duhovnim ili slabim materijalnim prilikama koji završavaju svoje živote na tragičan način. U glavnome dijelu rada nalaziti će se analiza Novakovih djela s naglaskom na problem školstva i važnosti koju primarna socijalizacija (obitelj) ima u razvoju sekundarne socijalizacije. Riječ je o novelama *U Glib*, *Nezasitnost i bijeda*, *Pred svjetlom* i *Iz velegradskog podzemlja* te romanu *Tito Dorčić*. Kako bi analiza bila detaljnija, interpretacija romana i novela bit će upotpunjena citatima. Na samome kraju, nalaziti će se zaključak svega navedenoga te literatura korištena pri obradi teme.

2. PREGLED ŠKOLSTVA U HRVATSKOJ U 19. STOLJEĆU

Školstvo je kao odgojno-obrazovni sustav od kraja 18. stoljeća bilo povezano s političkim, gospodarskim, znanstvenim, kulturnim i vjerskim društvenim uređenjem. Kad je riječ o izgradnji školstva, prvi početci naziru se u drugoj polovici 18. stoljeća pokušajem modernizacije školstva terezijanskom reformom u Habsburškoj monarhiji. Poznato je da je školstvo bilo pod utjecajem crkvenih vlasti te da je i država nastojala kontrolirati školstvo u političke svrhe koristeći se njime kao oružjem za otpor bečkoj vlasti (Župan 2019: 216 – 217). Ni nakon prvoga pokušaja reforme školstva 1774. godine nije došlo do znatnih promjena iako su tijekom prve polovice 19. stoljeća donesene još dvije školske naredbe.

Promjena počinje dolaskom bana Ivana Mažuranića na vlast i to pet godina nakon donošenja austrijskoga školskog zakona. Pod utjecajem austrijskoga zakonodavstva, ban Ivan Mažuranić pokušao je provesti reformu i izgradnju modernoga obrazovnog sustava unutar Banske Hrvatske (Župan 2019: 220). „U Banskoj Hrvatskoj potpuni uvjeti za reformu školstva bili su ispunjeni nakon donošenja Hrvatsko-ugarske nagodbe, kojom je Hrvatskoj dana autonomija u zakonodavstvu i upravi na području bogoštovlja i nastave“ (Župan 2002: 281). Šezdesetih je godina 20. stoljeća, potreba za reformom školstva znatno porasla kao i zanimanje pripadnika učiteljske zajednice pa je 1871. godine osnovan Hrvatski književno-pedagoški zbor s ciljem njihova stručnoga usavršavanja. Pokrenuo se i niz projekata poput dječjih knjižnica i časopisa od kojih se ponajviše ističu Knjižnica za učitelje, dječji časopis *Smilje*, Knjižnica za mladež i prvi ženski časopis *Domaće ognjište* (Župan 2019: 220).

Prvi je hrvatski ban pučanin, Ivan Mažuranić, dolaskom na vlast 1873. godine dobio od vladara Franje Josipa dopuštenje za sastavljanje nove školske osnove. Spomenutu je zadaću dodijelio Pavlu Muhiću, predstojniku Odjela za bogoštovlje i nastavu i njegovu savjetniku Janku Jurkoviću. Novi školski *Zakon ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* iz 1874. godine počeo se praktično primjenjivati iste godine i odnosio se na sve polaznike bez razlike jer su sva djeca bez iznimke bila dužna pohađati školu (Župan 2019: 223). Naime, bila je riječ je o obveznom pohađanju niže četverogodišnje pučke škole

(Munjiza 2009: 41). S obzirom na to, osnovne su škole bile podijeljene na opće i građanske, a nije postojalo bitnijih razlika između sustava seoskih i gradskih škola te je religijski i moralni odgoj djece bio cilj obrazovanja. Zbog toga je dužnost školske općine bila osigurati školama sva potrebna sredstva da bi se izjednačilo sve učenike u obrazovanju bez obzira na mjesto pohađanja škole (Župan 2019: 223).

Župan (2002: 277 – 278) promatra Mažuranićevu reformu školstva u političkome svjetlu uspoređujući je s glavnim funkcijama Horsta Haselsteinera koje navodi u svom ogledu *Škola i obrazovanje u Ugarskoj u doba dualizma*. Prema njemu, četiri su glavne funkcije koje sudjeluju u razvoju obrazovanja i to prosvjetna, odgojna, socijalizacijska i funkcija emancipacije. Zajednička je uloga svih funkcija ulaganje u obrazovanje učenika koji se imaju prilagoditi modernome građanskom društvu pomoću određenih vještina i posjedovanja znanja vezanih za liberalnu politiku i ustroj države.

Tisuće učenika učili su iz istih udžbenika pomoću kojih su trebali zadobiti osjećaj zajedništva. Školsko obrazovanje kao sekundarna socijalizacija tako je postalo jedan od glavnih načina stjecanja nacionalnog identiteta. Kroz nastavu povijesti učenici su učili o zajedničkoj prošlosti, na nastavi zemljopisa kroz školske zemljovide dobivali su predodžbu o zajedničkom prostoru, a pomoću standardizirana književnog jezika trebali su participirati u kulturi koja više nije bila vezana samo za lokalnu i regionalnu tradiciju (Župan 2002: 279).

Zanimljivost je otvaranje školskoga vrta te iste 1874. godine gdje su učenici pored obučavanja mogli plodove svojega rada odnijeti svojim obiteljima. Također, Mažuranićevom se reformom prestala vršiti diskriminacija i učiteljice su plaćom izjednačene s učiteljima. Iako provedba reforme pučkoga školstva do 1880. godine nije izvedena u potpunosti, dotadašnja su uređenja napravila snažan zaokret prema modernizaciji školstva koje vrijedi i danas (Župan 2019: 225 – 226). Od svojih početaka pa sve do kraja 19. stoljeća, školstvo je preuzimanjem funkcija koje su do tada obavljale Crkva i obitelj, postalo samostalan i autonoman kao odgojno-obrazovni sustav koji više nije pod utjecajem Crkve (Župan 2019: 227). Ipak, Crkva ostaje nadležna institucija važna za religijski odgoj i učenje vjeronauka (Munjiza 2009: 42).

3. UČENIK UNUTAR HRVATSKOG ŠKOLSTVA U 19. STOLJEĆU

Najveći doprinos ovom poglavlju završnoga rada čini izložba *Biti učenik u Hrvatskoj u dugom 19. stoljeću*, autora Dinka Župana koja je nakon prezentiranja 19. svibnja 2017. godine u "Pompejanskoj dvorani" Hrvatskoga instituta za povijest u sklopu programa međunarodnoga znanstvenog skupa *Being a Student in the Habsburg Monarchy* postavljena u muzejima te drugim kulturnim i obrazovnim ustanovama (Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj 2015).

Cilj je odgojno-obrazovnoga sustava tijekom dugoga 19. stoljeća bio posve društveno-političkoga usmjerenja. Vidljivo je to iz prethodno opisanoga pregleda školstva u 19. stoljeću pa sada preostaje osvrnuti se na položaj učenika unutar hrvatskoga školskog sustava tijekom 19. stoljeća. Postavlja se pitanje koji su to glavni problemi s kojima se školstvo suočavalo i od koje je važnosti primarna socijalizacija (obitelj) bila za razvoj sekundarne socijalizacije. Najprije Župan (2017: 13) opisuje promjenu u svakodnevicu djece polaskom u školu, a osobito je ritam školskoga života donio uvid u različitost seoske i gradske djece jer su djeca sa sela vremenski neprikladno odjevena pješačila do i tako udaljene škole. Ne iznenađuje ni činjenica da je broj nepismenih u Banskoj Hrvatskoj od 1869. do 1910. godine iznosio čak oko 85 % nepismenih stanovnika od kojih su većina bile žene, što je izravna posljedica neslanja ženske djece u školu (Župan 2017: 5).

Školski pravilnik 19. stoljeća podrazumijevao je provođenje tjelesnih kazni zbog nemarnosti. Iz *Izvješća o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1889/90.* (1891: 62) doznajemo broj prijava i kazna zbog nemarnih dječjih polazaka pučkih škola te školske godine. Od ukupnoga broja polaznika (8 443) u Ličko-krbavskoj županiji kojoj je pripadao i Senj, napisano je 7 037 prijava, izrečeno 2 538 kazni, a svega ih je 992 izvršeno. U početcima je tjelesno kažnjavanje učenika bilo dopušteno da bi se učenike naviklo na poslušnost te da bi se utjecalo na pravilno učeničko ponašanje koje uključuje pravilno držanje olovke i uspravan položaj tijela, ali se odnosilo i na ostale učiteljeve zahtjeve. Vidljivo je to iz *Sramotne knjige* u koju su upisivane kazne te *Počasne knjige* u koju su na kraju školske godine upisivani učenici uzorni u ponašanju i znanju (Župan 2017: 22). Posljedice su tjelesnoga kažnjavanja bile zastrašujuće, kao što će pokazati neki primjeri dalje u tekstu.

Školske su vlasti donošenjem novoga školskog zakona 1874. godine ukinule tjelesnu kaznu kao disciplinsko sredstvo, ali je pribjegavanje takvome činu u cjelini bilo teško iskorjenjivo. Ipak, nakon određenih pritužbi učiteljskoga osoblja, provođenje je kazne opet dopušteno uz određene uvjete (Župan 2017: 22).

Tjelesna kazna dozvoljava se samo u slučaju većih moralnih prestupa, kao: radi tvrdokorna laganja, drzovite upornosti, prostačine i krupne nečudorednosti, te pošto sva druga dozvoljena disciplinarna sredstva ostanu bezuspješna. Trećom točkom naredbe o tjelesnom kažnjavanju zabranjeno je tjelesno kažnjavanje učenica. Ta zabrana tjelesnog kažnjavanja učenica u školama nije se odnosila na guvernante koje su djevojčice kažnjavale i šibom (Župan 2017: 22 – 23).

Očito su novome školskom zakonu doprinijeli dopisi poput ovoga u kojima je vidljivo provođenje težih tjelesnih kazni. Naime, 10. studenoga 1871. godine iz dopisa preslušanih roditelja i djece visokoj Vladi saznajemo:

Pošto je svjedočbami to školske djece, to župljana, to liečnika nedvojbeno dokazano da je učitelj malogorički Ivan Kordić, u obće školsku djecu zlostavljao, poimence pako Maricu Tonkovićevu po licu tako pljusnuo, da joj je lice oteklo (...) Martina Vidušića tablom tako po glavi udario, da mu je glavu znatno ozliedio; Matiju Pucovića tako o tablu bacio, da ga je krv oblijala (...) Doricu Bezuhovu na pod bacio, ter joj na vrat stao (Školski prijatelj 1872: 204).

Nekoliko je godina nakon toga iz provedenoga izvješća o kažnjavanju gimnazijalaca tijekom školske godine 1889./1890. vidljivo da je kažnjavanja sveukupno bilo 14 od 78 (ukupnoga broja učenika) od kojih su njih troje bili kažnjeni zatvorom 2 sata, troje 4 sata, četvero 6 sati, dvoje 10 sati, a sljedećih dvoje čak i 16 sati, a kažnjavanja šibom nije bilo (Izvješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine 1889-90 1891: 236). Ipak, već se s drugom polovicom 19. stoljeća zbivaju određene promjene. Zakon je donio odluku o pohađanju škole u periodu od 1. rujna do 30. lipnja s tim da su slobodni dani tijekom školske godine bili četvrtak i nedjelja te veći blagdani. Riječ je o pučkim, točnije osnovnim školama koje su bile obvezne za svu djecu. Nakon završene pučke škole iako većina nije nastavljala obrazovanje, prema zakonu je bilo potrebno polaziti još dvije godine na takozvane

opetovnice održavane četvrtkom i nedjeljom po dva školska sata, a čija je svrha bila smanjenje nepismenosti zbog dotadašnjega nekontinuirana polaska (Župan 2002: 284).

O školskome sustavu i redu u klasičnim gimnazijama doznajemo sljedeće: postojale su klasične gimnazije s osam razreda u većim gradovima Zagrebu, Splitu, Dubrovniku, Zadru i bile su temelj opće naobrazbe i priprema za fakultet, a velike su realne gimnazije bile u Senju, Karlovcu, Zagrebu, Bjelovaru i Osijeku. Novina je bila uvođenje predmetnih nastavnika čime se izgubila dotadašnja praksa da sve predmete predaje jedan profesor, a uveden je i završni maturalni ispit (Župan 2017: 35 – 36). Od svih predmeta, poznavanje je latinskoga jezika bilo glavno mjerilo u određivanju najboljih učenika pa se prema tome određivao i raspored sjedenja u učionici jer su u prvim redovima sjedili najbolji učenici, a u zadnjim redovima najslabiji (Župan 2017: 35). Iznoseći primjere autobiografija bivših gimnazijalaca i studenata onoga vremena koji su nastavljali obrazovanje u višim školama, gimnazijama i fakultetima, autor donosi vjerodostojan prikaz tadašnjega školskog uređenja. Takav primjer donosi Batinić (2007: 56) prema Župan (2017: 35) koja opisuje uspomene Stjepana Valdeca, bivšega učenika varaždinske gimnazije tijekom četrdesetih godina 19. stoljeća u razgovoru s profesorom latinskoga jezika:

A ja otpovrnem: meni je jako žal i sram me je, da sam u školi v zadnji klupi med onimi, koji nikaj ne znaju, a ja znam katekizmuša i hištoriju. – Ali ti ne znaš dijačku gramatiku (latinski) reče gosp. profesor, uči se deklinacije i komparacije, bum te pital pak dojdeš gori više. Došav kući ja odmah uzev spomenutu dijačku gramatiku, otvorih, al nevolja bijaše što je to i gdje je to: deklinacije i komparacije. Nebijaše druge, već ajde počmem čitati sve, što smo učili od početka školske godine. Gosp. profesor održao svoju riječ i ja se pomaknem iz sedme u četvrtu klupu.

U autobiografskim ispovijestima saznajemo o problemu nedostatka novca za školovanje koji vode do izgladnjivanja, slabe prehrane i neadekvatnoga smještaja koji je uzrok razvoja bolesti (Župan 2017: 13). Siromaštvo obitelji, seoske neuređene škole, prevelik broj polaznika, mali broj učitelja i nedovoljno sredstava nepovoljno je utjecalo na higijenu i zdravstveno stanje učenika pa i obrazovnoga kadra. Iz izvještaja koje su provodile zdravstvene institucije Vladinom naredbom iz 1875. godine kada se uvodi obvezno jednogodišnje provođenje nadzora higijene na teritoriju cijele države saznaje

se da su najčešće zarazne bolesti: boginje, kozice, difterija, šarlah, tripavac i trahom (Župan 2017: 20 – 21). Unatoč provedenim preventivnim mjerama zarazne su se bolesti početkom devedesetih godina 19. stoljeća ozbiljno proširile i predstavljale veliki problem. Odjel za bogoštovlje i nastavu 1892. čak je donio odluku da se na dulje vrijeme veći broj škola zatvori, posebice pučkih (Župan 2017: 21).

Poznato je da je odgojno-obrazovni sustav imao za cilj obrazovanje budućih autoritetima poslušnih građana odakle je proizlazila potreba za provođenjem disciplinarnih mjera. Naime, u svakome je razredu morala biti vladareva i banova slika, a službenim se školskim praznikom smatrao i vladarev rođendan koji je u školama bio svečano i ceremonijalno obilježen da bi dodatno ojačao njegov autoritarni režim. S obzirom na to dječja je uloga bila sudjelovati u ceremoniji poklanjanjem cvijeća, recitiranjem pjesmica, svečanim dočekom i mahanjem uz prometnice (Župan 2017: 33 – 34).

4. REALIZAM U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Nakon teških političkih nasrtaja u kojima se Hrvatska našla između Austrije i Mađarske pa sve do pojave građanskih pokreta u Europi i početka hrvatskoga narodnog preporoda s ciljem afirmiranja osviještenoga mladoga građanskog čovjeka – započela je u Hrvatskoj borba za jačanje vlastitoga nacionalnog identiteta (Šicel 2005: 229).

Početak šezdesetih godina na hrvatsku književnu javnu scenu stupio je književnik i kritičar August Šenoa koji je postavio kriterije pisanja nadolazećim realistima (Šicel 2005: 230). Njegovom smrću 1881. godine počela je epoha realizma u hrvatskoj književnosti iako je naznaka realističkoga načina oblikovanja vidljiva i u nekim njegovim djelima kao što je novela *Prijan Lovro*. Završetkom razdoblja smatra se 1891. godina kad su Janko Leskovar i Antun Gustav Matoš objavili posve modernističke novele *Misao na vječnost* i *Moć savjesti*.¹ Dakle, Šenoa je bio taj koji je u borbi za osvješćivanjem hrvatskoga čovjeka postavio kanon svojim romanima i novelama te utabao stazu nadolazećim piscima hrvatskoga književnog stvaralaštva osamdesetih godina 19. stoljeća.

Zbog političkih i društvenih previranja, glavno je nastojanje bilo književnošću odgovoriti na pojedina pitanja te ukazivati i rješavati onovremene društvene probleme. Čak, kao da je to književnosti postao cilj, glavne teme i jesu proizlazile iz općedruštvene problematike, a žanr je proznih književnih oblika, točnije romana i novele, postao dominantnim nad svim ostalim vrstama (Šicel 2005: 231). Od reprezentativnih djela hrvatske književnosti 19. stoljeća ističu se Eugen Kumičić (*Olga i Lina*), Ante Kovačić (*U registraturi*), Ksaver Šandor Đalski (*Pod starim krovovima*) preko Josipa Kozarca do pisca koji se po kriterijima s pravom upisuje u vrh hrvatskoga književnog realizma – Vjenceslava Novaka kojemu je vrijeme ponajviše išlo u korist.² Riječ je o prijelazu iz 19. stoljeća u prve godine 20. stoljeća – razdoblju moderne koje su obilježile promjene povezane s literaturom, književnim stilom, čitateljskim ukusom i senzibilitetom (Nemec 2009: 23). Kao što tvrdi Nemec (2009: 23): „Najmanje je od svojih suvremenika bio rob konvencija i šablona, nije podlegao pomodnim literarnim

¹ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52108>, preuzeto 18. 04. 2023.

² Isto.

strujama i utjecajima lektire, a karakteristični šenoinski dualizam romantike i realizma ipak se najmanje osjeća na stranicama njegovih novela i romana.“ Navedena se izjava Krešimira Nemeca može primijeniti i na ova djela: novele *Iz velegradskog podzemlja*, *Nezasitnost i bijeda*, *U glib*, *Pred svjetlom* te roman *Tito Dorčić* koji će biti predmet analize ovoga završnog rada.

U navedenim novelama Novak opisuje tragične sudbine likova, a istovremeno otvoreno progovara o nepravdama bivajući socijalno osviješten i zabrinut za obespravljene. Ipak, ono što je bilo zajedničko svim piscima hrvatskoga realizma jest istinit prikaz toga vremena u kojem su vladali politički sukobi i društvene nepravde koji su uzrok tragičnih ljudskih sudbina.

5. VJENCESLAV NOVAK – ŽIVOT I STVARALAŠTVO

Vjenceslav Novak (11. rujan 1859. – 20. rujan 1905.) bio je podrijetlom iz malograđanske senjske obitelji gdje je završio osnovnu školu i dva razreda gimnazije. Otac mu je bio Čeh, a majka Senjanka, podrijetlom Bavarka. Gimnazijsko je obrazovanje nastavio u Gospiću, a učiteljsku je školu završio u Zagrebu gdje je proveo većinu svojega kratkog života (Barac 1964: 7). U Senju je nakon nekoliko godina obavljanja službe učitelja zahvaljujući izuzetnomu glazbenom daru dobio vladinu stipendiju za trogodišnji studij glazbe u Pragu nakon kojega se vratio u Zagreb (Merkler 1996: 167). Oženio se dosta mlad te je sebi i svojoj višečlanoj obitelji osiguravao kruh zarađujući kao profesor glazbe u *Muškoj učiteljskoj školi u Zagrebu* (Majer-Bobetko 2020: 39). Budući da je od mladosti bio bolestan od tuberkuloze, baveći se usporedno književnošću, umro je u 46. godini života (Merkler 1996: 168).

Vjenceslav je Novak na književnu scenu stupio početkom osamdesetih godina 19. stoljeća, točnije, 1881. godine u 23. godini života objavljujući svoju prvu pripovijest *Maca* (Barac 1964: 7). Od svojih je suvremenika književnika bio najmlađi, ali i najplodniji iako mu književna kritika nije bila naklonjena u početku, kako ističe Krešimir Nemeć (2009: 5). Svoj je cjelokupan književni realistički opus izgradio samostalno, bez kojekakvih uzora stranih pisaca ili pravaca (Nemeć 2009: 9). Predano se baveći pisanjem u svojem dvadesetpetogodišnjem književnom radu, skoro je svake godine izdavao kakav roman ili pripovijetku. Iako mu je književni opus nakon brojnih pokušaja ostao nesakupljen, napisao je 7 romana i blizu stotinu pripovijesti od kojih su neke gotovo jednake romanima (Barac 1964: 7).

Kao što je prethodno istaknuto, Novakov je književni rad često podcjenjivan. Nemeć (2009: 5) navodi da ga je Dragutin Prohaska nazvao osrednjim piscem čije je pripovijedanje po ukusu malograđanske publike o čijim životima i piše. S druge strane, sud se Antuna Barca uvelike razlikuje od prethodno opisanoga. Njegov je sud o novelama Vjenceslava Novaka izrazito pohvalan kad tvrdi da bi se „mogle mirne duše mjeriti ne samo s najboljim produktima realističkoga perioda naše književnosti, već i s najboljim produktima naše novele uopće“ kako navodi Merkle (1996: 167). Mišljenje se kritičara razvojem hrvatske književnosti, a posebno nakon Novakove smrti znatno promijenilo. U proučavanju i iščitavanju njegovih djela zamijećen je Novakov literarni

napredak kojim se ističe od svojih suvremenika pripovjedača. Čemu je to tako? Ponajbolje to opisuje Barac izlažući ukratko veličinu Novakova stvaranja blisku onoj europskih realista kojima je pisanje književnosti bilo jednako sustavnome proučavanju i promatranju svijeta oko sebe. Naime, Novak je bio prvi hrvatski pripovjedač koji je promatrao i proučavao ljude svakodnevno u njihovu prirodnom okruženju. Također, zbog svoje je prirodne nadarenosti zapažanja sve to zapisivao u bilježnicu koju je nosio sa sobom pa je zbog toga njegov književni opus zapravo najbolji dokument o društvenom životu u Hrvatskoj krajem 19. i početkom 20. stoljeća (Barac 1964: 14).

Novakovo se djelo može podijeliti u tematske krugove prema sredinama koje obrađuje: senjski, podgorski, gradski-zagrebački krug i krug tema vezanih uz malograđanstvo i život intelektualaca (Merkler 1996: 168). Rodni Senj, njegov mentalitet i zaostale svjetonazore prikazuje ponajbolje u romanima *Tito Dorčić* i *Posljednji Stipančići* i pripovijetkama *Na smrtnoj uri*, *Pod Nehajem*. Nadalje, dužim i kraćim pripovijetkama opisao je Podgorje iznoseći pred čitatelje do tada neobrađivanu temu teškoga života siromašnih (*Baba Marta*, *Pod prijekim sudom*, *Podgorske pripovijesti*, *Podgorska lutrijašica* pa i roman *Pavao Šegota*). U opisivanju građanskoga svijeta Senja i Zagreba, Novak je upozoravao na moralno i društveno zlo što dolazi od ljudi kojima je jedina životna svrha uspjeh postignut spletkama (*Maca*, *Marko Finderlić*, *Dva svijeta*, *Tito Dorčić*). Međutim, ne zaustavljajući se na tome, Novak je otišao i u svijet ljudi na marginama društva – svijet radničke sirotinje i đaka (*Nezasitnost i bijeda*, *Janica*, *U glib*, *Pred svjetlom*, *Iz velegradskog podzemlja*) (Barac 1964: 9 – 13).

Preostalo je još pokušati opisati ličnost ovoga pisca osjetljivoga na patnju maloga čovjeka koji se za razliku od ostalih nikada nije ideološki i politički opredjeljivao (Šicel 2005: 200). U crtici *Tko je to* iz njegove ostavštine Novak je opisao mentalitet hrvatskoga čovjeka, ali i samoga sebe te djela koja su prikaz stradanja, a ne borbe: „On je dobar u duši i – vjerujte, ja ga ljubim, a ne laskam mu, kad velim, da ga ljubim. Ta on je moj malograđanin, dobar i zločest, ponizan i ponosan, svjestan i naivan... Ima u njemu i uvjeta na krasan život svjesna i ponosna građanina Hrvata. Tek kad se nađe netko pa da mu dade ruku i da ga pridigne. Ja se sam ćutim za to slab“ (Novak 1964: 150).

6. PROBLEM ŠKOLSTVA U PROZI VJENCESLAVA NOVAKA

Kao što je spomenuto, izbor je Novakove proze ponajviše prožet socijalnom motivima. Prethodno spomenute *U glib* i *Nezasitnost i bijeda* primjeri su novela socijalno angažirane tematike iz života siromašnih studenata. Preostale dvije koje su također predmet analize ovoga rada temelje se na motivima preuzetima iz radničkoga kruga zagrebačke periferije, novele *Pred svjetlom* i *Iz velegradskog podzemlja*. Iako izravno ne progovaraju o temi školstva, izvanredan su prikaz važnosti primarne socijalizacije (obitelji) za razvoj sekundarne socijalizacije. Zapravo je očigledno da je Novak nastavljajući Šenoinske tradicije u realističkom načinu pisanja, obradi teme te uopće u njezinu izboru. Poznato je da su mnogi kritičari Novaku zamjerali jednoličnost u pisanju i smatrali da je općenito nedovoljno kritički orijentiran. Međutim, postavlja se pitanje što je bio cilj Novakova stvaranja.

Možemo se poslužiti kritičkim osvrtom Dunje Merkler u kojem naglašava da je unatoč svemu Novakov realistički opus doista uspješan. „Nedosljednost, idejna konfuznost u pristupu pojedinim problemima i traženje kompromisa mogu se shvatiti kao određeni nedostatak, ali već sama činjenica da je problem uočen i realno prikazan govori o kritičkom stavu pravog realističkog pisca – kritičnog promatrača i analitičara stvarnosti“ (Merkler 1996: 172). Jasno je da je onovremena država Hrvatska neprestano zatvarala vrata napretku, oporavku i ravnomjernom društvenom razvoju. S obzirom na to, ne začuđuje činjenica da su siromašniji mladi ljudi nailazili na brojne prepreke u pokušaju osobnoga napretka. U Novakovim proznim djelima nekolicina takvih mladih, talentiranih i sposobnih ljudi propada i završava svoje živote na tragičan način, najčešće smrću. Kao što ističe Krešimir Nemeć u izboru iz djela Vjenceslava Novaka, točnije u predgovoru: „Novakovi likovi, dislocirani iz svoga prirodnoga miljea, najčešće su žrtve neprilagođenosti novom socijalnom kontekstu“ (Novak 2009: 13).

6. 1. U GLIB

Novakova najpoznatija novela socijalne tematike *U glib* objavljena je 1901. godine u časopisu *Vijenac*. Novela pripada drugoj fazi o djelima s tematikom iz gradskoga (zagrebačkoga) života. I pored toga što je obrađivao socijalne teme i pisao o malome čovjeku, kritičari su bili mišljenja da Novak nije imao sklonosti prema njihovu rješavanju ili da je uopće vjerovao u mogućnost promjene.

U samo središte novele smješteni su likovi trojice zagrebačkih studenata – bogatoga Artura Kranjčića i dvojice siromašnih kolega i stanara jeftine i vlažne sobe, Jakova Kosovića i Jerka Pavličevića. Novela počinje i završava opisom Artura Kranjčića, sina jedinca u oca trgovca i načelnika pa se naslov odnosi i na njega koji se po prvi put u životu odriče plemenitih ideala zarad pohlepnih interesa svojega oca.

Novela počinje opisom Arturova lagodna boravka u Zagrebu nakon što mu je otac osigurao stipendiju u iznosu od dvije stotine forinti. Naime, Arturu su roditelji mogli omogućiti odlazak u Zagreb bez obzira na stipendiju. Stipendija koju je primio, bila je namijenjena nadarenoj, siromašnoj djeci. Nakon toga upoznajemo Jakova Kosovića, siromašnoga mladića iz Like, Arturova zemljaka kojemu je obitelj nekako omogućila dolazak u Zagreb i odlučila ga poslati na školovanje iako nije dobio stipendiju. Za razliku od Artura, Jakov je jedan od šestero braće svoje obitelji. Uz to što je jako inteligentan, Jakova krase i plemenite misli i ideali, a u svojoj je gimnaziji poznat kao vrhunski poznavatelj matematike. Ipak, pri upisu na sveučilište rekli su mu da studenata matematičara ima previše pa se odlučio na učenje historije i filologije i to sve da bi dobio studijsku potporu, ali uzalud. „U isti čas bio je raspisan natječaj za potporu na koju su imali pravo sinovi iz bivše Granice koji će slušati bilo koju granu nauke u sveučilištu. I za tu je potporu poslao molbu i čekao rješenje s većom nadom: doznao je da je najsiromašniji između molitelja – bio je poradi toga već gotovo siguran da ga ta potpora ne može minuti“ (Novak 1964: 10).

Nažalost, Jakov nije dobio potporu za studij koja bi mu omogućila neometan odlazak i boravak u Zagrebu te olakšala njegovoj obitelji. Ponajviše ga je zaboljelo kad je saznao da je stipendiju dobio Artur, sin bogatoga i uglednog čovjeka. Zbog toga se milina kojom je do tada gledao Artura u njemu pretvorila u gorčinu zbog nepravde koja mu je počinjena. Poražavajuće su i riječi njegova oca koji je već za života otvrdnuo na

nepravdu. U tim riječima očituje se pomirenje sa životnom sudbinom s kojom su se bespomoćni ljudi sposobni pomiriti i uopće je podnositi. „Tako je uvijek bilo ... gospoda su jača ... – rekao je on tonom mirne rezignacije, odgajan još tamo od vojničkoga doba po načelima da je právo na strani jačega“ (Novak 1964: 10) S obzirom na to da Jakov nije želio odustati, obitelj je nekako uspjela prikupiti novce i poslati Jakova u Zagreb početkom listopada. U Zagrebu je Jakov pronašao oglas za jeftin stan za dvojicu stanara za šest forinta mjesečne stanarine i počeo stanovati sa studentom pravnikom četvrte godine, Jerkom Pavličevićem. Od početka su se njih dvojica razumjeli. Iako obojica razborita uma, Pavličević je bez premca, dostojan svojega zvanja i bio najglasniji u priopćavanju istine, u borbi za pravdu.

Nadalje pratimo Jakovljev život u Zagrebu. Opisana je njegova gorčina i bol zbog nepravde, a ponajviše zbog osjećaja gladi koji je njega i njegova prijatelja pratio danima. S druge strane, iako je Artur isprva uživao u blagodatima i čarima studentskoga života, počeo je osjećati čežnju za domom i rodnim krajem. Novak nam donosi zaokruženu sliku tadašnjih studentskih mogućnosti u Zagrebu, a koju su sebi mogla priuštiti samo djeca bogatih roditelja.

Sloboda akademskog građanina, predavanja u sveučilištu, kazalište, inteligentno društvo vršnjaka iz svih krajeva domovine, bujna, slikovita i bogata okolica zagrebačka - sve mu je širilo krila poletnoga duha, i on se tako osjećao svojim položajem u nekim svijetlim visinama gdje još jedino mlad i zanosan čovjek, neopterećen grubim brigama života može da okusi punu sreću. (...) U glavnom gradu ostvarale su se gotovo sve sanje Arturove: grad, okolica, društvo, knjige, predavanja, pozornica - sve je teklo poput bistre i bujne rijeke u njegovu dušu i natapalo je svojom oplodujućom snagom (Novak 1964: 7).

Nakon što je saznao da se u Zagrebu smjestio i Jakov, njegov osmogodišnji prijatelj iz gimnazije, odlučio ga je posjetiti. Mislio je Artur da će razgovor s njim umanjiti osjećaj čežnje za rodnim krajem, a istovremeno je želio podijeliti s njim uzbuđenje zbog preseljenja što ga je doživio u Zagrebu posjećujući kazalište i mnoga studentska događanja. U jednome se takvom trenutku, entuzijazma s jedne strane i Pavličevićeva i Jakovljeva dijaloga o vrijednosti ideala, usred proživljavanja osjećaja gladi pojavio Artur na vratima njihove sobice. Artur je bio neugodno iznenađen i surovo dočekan te nesvjestan situacije u kojoj se našao. Jerko Pavličević, iznimno inteligentan, senzibilan

i načitan idealista u govoru se oštro obratio Arturu. Iz njegova su se govora u Arturovu dušu selile poticajne i snažne riječi iz pozicije kršćanskoga svjetonazora kojima mu je opisao nepravdu koju je počinio njegov otac:

Govorimo mirno... Vi nijeste krivi. A da rečem: ni vaš otac nije kriv - lagao bih, bilo bi protiv mojega uvjerenja... Vi ne poznate život, a on ga pozna, doista ga pozna! On je znao što je radio - i to je grijeh - on se nije odrekao nauma o kom je znao da se protivi pravednosti. Moli li on kada Očenaš? Poznaje li kao službenik Isusove nauke načela: „Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe?“ „Ne čini drugome što ne bi htio da tebi drugi čini?“... Prijatelju - sveta načela! Korifeji socijalističke nauke - to su šeptrlje naprama Isusovu socijalizmu. Vaš se otac priznaje kršćaninom, pozna Isusovu nauku, vjeruje u nju, zato polazi crkvu, ispovijeda se, moli, plaća mise, ide na sprovode i procesije - riječju, obavlja sve što crkva od svoga člana traži, a ovim jedinim djelom kaže: „Sve je laž!“ Takva je, vidite, njegova vjera (Novak 1964: 29)!

S druge je strane, Jakov kojemu je počinjena nepravda strpljivo i ponizno podnosio svoju nedaću i suzdržavao se od optužbi pa čak i u svojem srcu. Pavličević je zapravo protuteža piščevu glasu razuma koji je vjerno prikazan u svim novelama socijalne tematike. Poziv je to na humanost, a očituje se u Pavličevićevom završnom obraćanju Arturu. „A ja govorim vašem srcu... Ja sam kriv vašim suzama – i to me boli. Čovjek koji trpi, taj je moj, ja sam za nj! A tko plače, taj trpi... Vele da ima suza radosnica, ali ja ih nikada nijesam plakao... nijesam ih ni vidio plakati... Vašim suzama upitomili ste u meni lava...“ (Novak 1964: 28 – 29). „U Pavličeviću, najsnažnijem liku novele, nije teško prepoznati piščeva dvojnika i glasnogovornika njegovih teza. (...) Pavličević izriče i onu poznatu moralnu maksimu koja može stajati ne samo kao motto novele nego i kao etički imperativ djelovanja svakoga pojedinca u društvu: „Ideali!... Tko se ne kupa u njihovu svjetlu, neće mu dušu osvijestiti zlato..“ (Nemec 2009: 12).

Već i naslov novele simbolizira propadanje talentirane i siromašne djece i njihovih ideala. To će reći, Jakovljevi su snovi o školovanju i životu u Zagrebu uništeni i njegova duša čežne za pravdom. Unatoč tome, Novak nije jednostrano prikazao taj problem već je otišao korak dalje. Valja stoga imati na umu da je i Arturova do tada mlada i plemenita duša krenula stranputicom očevom krivicom. Jednostavnije rečeno, njegova su se uvjerenja o vrijednosti plemenitih djela o kojima je učio u knjigama spotaknula od očevu neutaživu pohlepnost i završila u glibu kao što ističe i Pavličević:

Tim novcem, sa tih par stotina otrovat će vam vlastiti otac dušu, zastrijet će tminom, uglubit će je u blato... Okoristi se - poučava vas on - tom stipendijom gdje možeš! Ne obaziri se ni na koga! Gledaj da bude tebi dobro, a drugi neka žive kako znadu!... On vas tako riva u društvo nesretnjaka koji se očajno grizu za komadić zlata, nad kojim se vije crn oblak a na njem sjeva munjom zapisan natpis: Lasciate ogni speranza!... A nad oblakom, prijatelju, sija sunce na slobodne idealne duše - tamo bi morao biti vaš svijet... (Novak 1964: 29 – 30)!

Dobronamjieran je Artur, vođen prirodno urođenim osjećajem za pravdu odlučio poslati ocu pismo u kojem iznosi trenutnu situaciju zbog koje pati i želi odustati od stipendije misleći da će otac biti ponosan na njega. Na svoju žalost, dobio je od oca kratak i oštar odgovor koji ubija i njegov zadnji tračak želje za provođenjem istine i pravde. Kao i Jakov, pomiruje se sa stvarnošću koju mu sudbina i njegov društveni položaj donosi. Sad Pavličevićeve riječi snažno odjekuju Arturovom dušom i Artur postaje svjestan težine očevih riječi. Dakle, njegovi ideali postaju ukrasi. „I u sveučilištu govorit će o tim istim idealima... i novine neprestano pišu o njima... iznose ih na pozornicu... pjesnici, umjetnici... svi govore o njima... zar samo zato da okite njima trulo drvo života“ (Novak 1964: 34). U ovoj noveli, Novak je uspješno i obostrano prikazao točku razilaženja dvaju svjetova, siromašnih i bogatih, dvojice mladića koji bez vlastite krivice gube vjeru u vlastite ideale i čiji se svjetovi ruše.

6. 2. NEZASITNOST I BIJEDA

Novela *Nezasitnost i bijeda* iz 1894. godine podsjeća sadržajem na novelu *U glib*, iako joj prethodi, a i obimom je znatno sažetija. Kao i preostale novele socijalne tematike pripada istomu krugu Novakovih novela koja im prethodi u opisu svijeta sirotinje i đaka u Zagrebu na koncu 19. stoljeća.

Radnja novele prati težak život jedne samohrane majke i nesretnu sudbinu u pokušaju školovanja njezina sina, Đure Mudrovčića. Đuro je nadaren i sposoban mladić koji nije dobio zasluženu stipendiju zbog pohlepe bogatih ljudi. Točnije rečeno, dobio ju je majorov sin, netaalentiran dječak nesklon učenju. Ipak, majka odlučuje uz štednju i naporan rad poslati sina u Zagreb, na školovanje. Kao što je istaknuto u

naslovu, ova je novela predstavnik tragikomičnih elemenata koje prepoznajemo primjerice u opisu pronalaska odgovarajućega stana za Đuru.

Već stadoše očajavati mati i sin, kad ih namjera namjeri, u gornjoj llici, pred nisku kućicu gdje se na širokim i trošnim vratima zibala o povjetarcu mala o daščicu pribita cedulja sa jedva čitljivim pismom: „Ovdje se primaju manji đaci na cijelu opskrbu.“ — Mati i sin koji se već osjećahu nekako sramotnima što su uzalud na tolika vrata kucali, pogledaše najprije kuću. Što je dulje gledahu, rasla im više i nada, jer je na kući kazivao strmi i upali krov, drveni, davno neobijeljeni zidovi, i dva prozorčića na koja bi malo glavatije čeljade jedva ispružilo glavu — kazivaše to da se pod ovim krovom nije nastanila ni imućnija ni viđenija čeljad (Novak u Ogrizović 1908: 185).

Nizak, skučen i zagušljiv prostor svojevrсна je aluzija na nadolazeću tragediju koja je posljedica neznanja i naivnosti siromašnih i neobrazovanih ljudi. Ona se ponajviše očituje u trenutku majčine zabrinutosti i preplavljenosti strahom zbog nadolazećih financijskih troškova. Nažalost, ona i ne primjećuje da će joj sin stanovati u istoj sobici sa staricom oboljelom na plućima. Kao da to nije dovoljno, tijekom razgledavanja stana, stanodavac prepričava zgodu s jednim bivšim stanarom, đakom koji se također razbolio dok je stanovao s njima. U njihovu razmišljanju očituju se pogrešni vrijednosni sudovi jer smatraju da je pretjerano učenje razlog bolesti. „Taj je već kod nas godinu dana. Ali za sada neće doći, pobolijeva nešto i on na prsima, pa mi piše da će valjda još mjesec, dva, ostati kod kuće dok se ne ojača. Slabašno dijete, dan i noć visi na knjizi! Ja sam ga uvijek tjerao; nije to zdravo“ (Novak u Ogrizović 1908: 186).

Nakon nekoliko mjeseci što je boravio u Zagrebu, Đuro se počeo osjećati sve slabije pa iako u početku nije želio uznemiravati majku, bolest je sve više napredovala. Pisma koja su stizala u početku, radovala su majčino srce pa je pri usluživanju gospode i odrađivanju svojega posla hvalila Đurine svjedodžbe. Poslije nekog vremena, Đuro se vratio kući da bi ozdravio. Mnoge gospođe iz uglednih društava savjetovale su udovicu, ali nisu znale da riječi nemaju vrijednost ako padaju na neplodno tlo. Majka je bila svjesna odgovornosti koje proizlaze iz takvih nauma i svoje nemogućnosti da ih ostvari pa je njezina pasivnost proizlazila iz nemoći kao što to i biva kod siromašnih ljudi. „Ljudi su darežljivi sa svojim savjetima, koji često puta samo ogorče onoga komu ih podjeljuju. A da su samo sićušni dio darežljivi s novcem, koliko sa savjetima, nestalo bi pô bijede sa svijeta“ (Novak u Ogrizović 1908: 191).

Na majčinu žalost, Đuro je zaklopio svoje umorne, dječje oči između Svi svetih i Dušnoga dana nakon nekoliko mjeseci oporavljanja kad je opet počeo jače pobolijevati nakon prvih jesenskih kiša. Na samome kraju, kad je liječnik izrekao da za ovu bolest nema lijeka, majka je ipak shvatila zašto je izgubila sina. Međutim kako Novak opisuje, nije željela osvijestiti tu bolnu misao koja je stvorila osjećaj krivnje. „Uto im stigne vijest da je ženu Đurina stanodavca napokon riješila smrt dugih muka. Udova se mati na ovo lecne, i prvi put sune joj u glavu bolna misao: „Da mi nije dijete primilo od nje bolest!“ Ali pred onom velikom i jedinom ljubavi za dijete što je živjela u svakoj kapljici njezina života, nije se smjela uzdići takova misao do pune samosvijesti“ (Novak u Ogrizović 1908: 191).

U konačnici, kao što to u predgovoru opisuje Nikolić: „Oslkana požrtvovnost brižne majke koja je sva svoja nadanja polagala u talentiranog sina da bi na kraju ostala bez njega, sama s boli i osjećajem krivnje, kod Novaka nadilazi naivnu sentimentalnost i prerasta u univerzalnu tragediju našeg vremena u kojoj ljudi stradavaju pod utjecajem sudbine, neznanja i okolnosti, bez vlastite krivnje“ (Novak 2008: 17).

Osim opisa sirotinje, Novak nam donosi uvid u razmišljanja moćnika i prikaz njihove nezasitnosti kako u materijalnom smislu tako i u nasladi prema stradanju sirotinje u bijedi. Njegova spretnost u oblikovanju suprotstavljenih svjetova izravno ocrta kontrast nadovezujući se na sretnu sudbinu majorova sina koji se vratio kući na odmor zdrav i sa svjedodžbom:

— *Vidite li sirotu mater, kolike je nade imala u jedinom djetetu — i Bog joj ga je uzeo.*

— *Žalost je to, velika žalost! — odvratila majorica kimajući glavom, a onda dodala dostojanstvenim, nosnim glasom:*

— *Ne smijete sebi opet umišljati, da ona Bog zna koliko trpi. Ovakva ubogarija naučna je od ranih nogu na svako zlo, pa otvrdne i pretrpjet će vam sve. Valjda je to kao nas koja!* (Novak u Ogrizović 1908: 193).

Naslov ove antologijske novele s motivima gladi, siromaštva, bolesti i neukosti ljudi odnosi se na sve preostale Novakove novele socijalne tematike. U svima njima, Novak s izrazitim osjećajem za socijalnu nepravdu hrvatskoga društva druge polovice 19. stoljeća oslikava jedan neuravnotežen svijet na prijelazu stoljeća. U takvome svijetu, s jedne strane svjedok je uspjeha mladih ljudi iz bogate obitelji koji pomoću nezasitnosti svojih roditelja dobiju prava, a s druge strane i svjedok propasti siromašnih zbog vlastite naivnosti i neznanja.

6. 3. PRED SVJETLOM

U noveli *Pred svjetlom* napisanoj 1903. godine, dužine usporedive gotovo s malim romanom upoznajemo obitelj Pepeka (Josipa) Vodarića, ovaj put radnika sa stalnim zaposlenjem u tvornici nemilosrdnoga vlasnika koji ne osjeća ni trunke razumijevanja za potrebe svojih zaposlenih te ih gleda isključivo kao radnu snagu. Novak u ovoj noveli postupno oblikuje i opisuje razvoj socijalne misli i osvještava maloga čovjeka za život koji se bitno mijenja na prijelazu stoljeća. Čitanjem radničkih novina Pepek sve više uočava funkcioniranje društva pa i svoj društveni položaj čijega teškog položaja postaje sve više svjestan. Njegova mnogobrojna obitelj, supruga Tonka i četvero djece žive u vlažnoj drvenoj kućici pod brijegom pa su djeca već od poroda bolesna. Pepekova je briga za budućnost njegove obitelji rasla usporedno s odrastanjem djece jer dok nije bilo djece radili su oboje, a sada se povećavaju i obveze i životni troškovi. Pepekove su zamisli poslati sina Gustava nakon osnovne škole na visoku naobrazbu za posao učitelja pa je sve nade polagao u njega. „Školat ću te još sedam godina, pa ako doživim sreću da postaneš učitelj, moglo bi biti nama bolje s tobom a tebi s nama: učitelj na selu ima zemlje, mora se baviti gospodarstvom, a to bi bio naš posao u tvojoj kući. Prehranili bi se i bili pod krovom, a ti nam ne bi dao badava ni krušac ni krov“ (Novak 1964: 56).

S druge strane, najveću brigu pričinjavala mu je najstarija kćer Barica kojoj je zabranjivao dodir s vanjskim svijetom jer se plašio ljudi koji su skloni iskorištavanju. Također, nigdje je nije puštao bez nadzora, a zabranjivao joj je i druženja s drugim djevojkama pa je posao šivenja radila kod kuće. U međuvremenu, nakon što se i onako od poroda slabašan zbog života u drvenoj vlažnoj kućici, Gustav razbolio od

tuberkuloze, Pepek je postao razdražljiviji. Njegovi naumi da ga pošalje na more kako bi očistio pluća i udisao svjež zrak ostali su bez rezultata jer nije uspio pridobiti vlasnikovu sućut i izmoliti pomoć za sina. Stvari su postale sve teže jer se ozlijedio u tvornici, ostao bez prsta pa dobio otkaz. Odlučio se na osvetu pa je zapalio vlasnikovu štalicu u kojoj su bile krave i završio u zatvoru. Dok je on bio u zatvoru, podstanar kojemu su Barica i Tonka omogućile stanovanje prevario ih je, ostavio trudnu Baricu i pobjegao. Iako je Pepek smišljao kaznu i odlučio se na strašan čin, osvetnički su ga nagoni napustili u noći planiranoj za osvetu. Biva ganut dječjim plačem, Baričinim patničkim pogledom i riječima te se odlučuje na oprost i nastavlja živjeti u miru sa svojom obitelji.

Iako ova novela ne postavlja u središte motiv školovanja, ipak nam pruža uvid u funkcioniranje jedne radničke sirotinjske obitelji iz kojih potječu siromašni studenti. Ova novela prikazuje provaliju što stoji između ta dva svijeta dok se u isto vrijeme govori o jednakim pravima.

Ja sam dakle u svakom slučaju išao radati nesretne i suviše ljude... A ja sam nekada, kad smo se uzeli, sanjao o tom kako ću svoju djecu školati i osigurati im drugačiji život nego što je ovaj naš... A kako je to teško... Vidiš li koliko već sada ima Gustav da piše zadaća i da sjedi u školi, a hraniš ga krumpirom. Nauka ga mora slomiti, eno kržljiv je kao da nema u njemu krvi. A ipak se naš vijek ponosi da su siromahu i bogatašu otvorene jednako škole, službe i časti. Jadne li jednakosti! Tako isto viču: Ako si i siromah, živjeti možeš pošteno (Novak 1964: 53).

U ovoj noveli, Novak progovara o životnoj školi u kojoj pobjeđuju samo oni čija su srca sposobna za opraštanje, osjetljiva na patnju drugih te su istodobno samo takvi ljudi sposobni mudro rasuđivati i nastaviti životnu borbu. Kao što to izriče lik mudroga stolara Martina Lisjaka:

Raditi i boriti se neprestance, kao što se neprestance obnavljaju kemički procesi u sastojini kamenja, u stanicama bilja i u krvi životinja, kao što se neprestance giblju vode i mora i struji zrak, kao što neprestance jure svemirom raspadajući se i obnavljajući se nebeska tjelesa. Neprestani rad, gibanje, pregnuće, borba jednih proti drugima, svijtu proti svima za život, za ideju, za pravo — to je sadržaj i misao života. Tko ne shvati taj princip i ne postavi sebe u njegovu službu, preko njega gaze odmah milijuni željni života (Novak 1964: 127 – 128).

6. 4. IZ VELEGRADSKOG PODZEMLJA

Novak je 1905. godine, četiri godine nakon novele *U glib*, objavio novelu *Iz velegradskog podzemlja*. Prema mišljenju mnogih kritičara ona zauzima mjesto najpoznatije i vrhunski najbolje oblikovane novele čiji je osnovni motiv obiteljska tragedija najnižih društvenih slojeva u Hrvatskoj za vrijeme Khuenova vladanja, sinonimu za socijalnu nepravdu i društvene nejednakosti. Kao i novela *U glib* pripada gradsko-zagrebačkom krugu djela u kojemu se opisuje život radničke sirotinje i đaka. Ovoga puta Novak je dublje zaplovio u opisu bijede ljudi radničkoga sloja čiji su tragični životi posljedica socijalne nepravde toga vremena na prijelazu stoljeća.

Rosandić (1985: 15) objašnjava nastanak novele na sljedeći način: „Iz autorovih zapisa saznajemo da je novela *Iz velegradskog podzemlja*, kao i neke druge novele s motivima iz zagrebačke sredine (*Janica*, *Pred svjetlom Sablasti* i dr.), rađena prema živim modelima, *stanovnicima nekadašnjeg Radničkog dola*, *stare Petrinjske ulice*, *Rokove ulice*, *noćnim prolaznicima Ilice* i *pokrajnih ulica*.“

Vrijeme pripovijedanja istaknute novele počinje u predvečerje jednoga zimskog dana kad se polako spuštaju snježne pahuljice. Radnja opisuje promrzloga pilara Miku, sezonskoga radnika bez stalnoga posla koji sjedi i proživljava duboku duševnu bol zbog zločina koji je počinio. Zanimljivost je da novela započinje krajem te su nam događaji ispriповijedani tehnikama retrospekcije i unutarnjih intimnih monologa likova. Novak u središte postavlja peteročlanu obitelj vlažnoga podrumskog stana, roditelje i troje djece. Mika, iako čovjek meka srca i brižan otac, postao je sklon piću koje će mu bar nakratko pružiti osjećaj zadovoljstva i zaborava zbog siromašnoga života. Vođeni i ne tako razumnim mislima, Mika i njegov poznanik Jankić nakon naporna dana pronalazili bi utjehu u piću. Iako ih obojicu kod kuće čekaju zabrinuta supruga i gladna djeca, njihovo stanje nije odraz neodgovornosti već strah od oštih riječi njihovih žena koje ih pozivaju na odgovornost kao i pogled očiju u kojima se krije glad. Iz gostioničkoga razgovora saznajemo i Jankićevu perspektivu života obitelji već odrasle djece i težine obveza koje nose godine:

Eto, moram za večeru kupiti barem za dvije desetice kruha i svakomu barem malu kobasicu po četiri novčića, jer nijesu djeca ni u podne dobila nego komadić kruha, izim Mateka koji dobiva sa školskom djecom objed... A valja misliti da se sabere za

stanarinu jer je mjesec pri kraju... Djeci je poderana obuća; učitelj je psovao u školi Mateka da mu je nogama smočio sobu. A dijete nije krivo. Voda mu se upije u poderanu obuću i u krpe, pa mora da smoči.“ I tako ona brunda, a meni je moje muke dosta“ (Novak 1964: 136).

Kako izići iz toga začaranog kruga u kojem ni bunt ni ravnodušnost nemaju značaja? „Govoriti takvom čovjeku o višim idealima ili o potrebi smišljenog planiranja života, rada i štednje može biti tek ironično odbijanje sudjelovanja u odgovornosti što bi ju zbog neljudskoga života ovih poniženih ljudi s dna društva trebao osjećati svaki njegov pripadnik“ (Merkler 1996: 170). U takvome razgovoru, Mika se napio do besvijesti i počinio strašan čin smrtno ozlijeđivši Evicu nakon žestoke rasprave sa ženom. Ujutro nije ni slutio što se dogodilo, a probuđen strašnom glavoboljom ugledao ženu kako mu prekapa džepove i prisjetio se kako je popio dvije trećine zaslužbe. Najpotresniji i najdramatičniji trenutak slijedi nakon toga kada mu žena govori da je smrtno ranio Evicu. Prisjeća se i svojega djetinjstva koji u njemu istodobno budi ranjivost i surovost.

Tad je Miki bilo devet godina. Otac je dobio posla kod kopanja nekoga kanala izvan grada i odredio da mu Mika donese objed točno u podne jer i on se kao i drugi radnici veselio u poslu najviše na lulu što bi je iza objeda ležećke i drijemajući ispušio. A učitelj je toga dana pritvorio Miku u školi do podne što nije napisao kod kuće zadaću. A Mika nije napisao zadaće zato što nisu sinoć imali u kući svijeće... Kada je donio ocu objed, uhvatio ga je on lukavo i stao ga tući pred radnicima i radnicama što su iza objeda počivali. I što su neki radnici i žene više molile da pusti Miku, to je otac jače udarao kao da hoće da se pohvali kako on postupa sa svojom djecom... I bio bi ga onako razjaren i goropadan bogzna dokle lemao, da nisu neke žene priskočile i otele mu Miku (Novak 1964: 146 – 147).

No, ostaje zaključiti što je to što ovu novelu prema mišljenju mnogih kritičara Novakova stvaralaštva čini izuzetno dragocjenom. Nedvojbeno su to mnogobrojni izneseni potresni događaji ove bijedne obitelji, njihova sjećanja, tjeskobna razmišljanja i način života. Počevši od Mikina raskola u borbi za očuvanje dostojanstva usprkos teškoćama i naumu o zločinačkom činu i snazi sućuti prema drugome i opraštanju koja nadilazi sve nedaće, ova novela dakako spada u vrhunski najbolje napisane stranice prave realističke proze.

Na kraju, ipak za razliku od novele *U glib*, ovdje pobjeđuje kršćanski svjetonazor, čin prihvaćanja Božje volje i snage praštanja. Kao što je u zbirci Novakovih pripovijesti u predgovoru istaknuo Nikolić: „U ovoj je pripovijetci Novak dostigao vrhunac svoga umijeća psihološke konstrukcije lika i prikaza spleta društvenih okolnosti koji čine događaj uvjerljivim, pronalazeći, konačno, rasplet u praštanju i ljubavi koji je za sve jedino rješenje, jer jedni bez drugih ne mogu“ (Novak 2008: 18). Također, ona je ujedno i Novakov zaokret prema snažnoj psihologizaciji likova posebno razrađenoj u romanu Tito Dorčić.

7. TITO DORČIĆ

Pored raznolikosti tema što ih je obradio u svojim djelima, kod Novaka je zanimljivo promotriti način interpretacije određenoga motiva, primjerice motiva školovanja. Zanimljivost je upravo u međusobnoj oprečnosti koja se očituje u njegovim prethodno analiziranim novelama i romanu *Tito Dorčić*, objavljenome posmrtno 1906. godine, a koje ako bismo ih shvatili doslovno, isključuju jedno drugo.

Naoko, stvari su identične. Radnja prati način života, djelovanje i razmišljanje jedne senjske ribarske obitelji koja ima jednoga sina, Tita. Otac je svjestan da se već generacijama unazad tradicija nastavlja i čvrsto odlučuje da se njegov budući sin neće baviti ribarenjem već da će imati bar činovničko zvanje. „Radije dakle tuđi sluga nego svoj gospodar“ (Novak 1964: 183). Dakle, u središtu radnje smješten je ribarev sin Tito koji bez svoje volje, zanimanja i talenta usprkos tome što je sretan loveći ribu mora polaziti u školu da bi postao gospodinom i ispunio očeve nerazumne ambicije. Ipak, sva su brižljiva roditeljska nastojanja da izvedu sina jedinca na „pravi put“, krenula stranputice i glavni lik završava tragično radeći cijeli život ono što ne voli i što ne razumije. Međutim, stvari nisu baš tako jednostavne. Preostaje sagledati glavne uzroke Titove propasti unatoč svoj roditeljskoj brizi i završenom školovanju. Također, postavlja se pitanje zašto je Novak u svojim novelama zagovarao pravo na obrazovanje bez obzira na stupanj kulture i socijalni status, a u romanu *Tito Dorčić* kritizira otuđivanje od vlastite sredine.

Pritom je važno raspraviti znanstveno polazište u čijem je okviru smješten naslovni junak. Naime, Novak se poslužio onovremenim aktualnim konceptima promatranja čovjeka – Lamarckovom descendentnom teorijom i Darwinovom selekcijom. Najprije je potrebno definirati ih. Lamarckova descendentna teorija podrazumijeva da se razvoj organizama u prirodi odvija postepeno te da se generacijski prenosi i da je pod utjecajem okoline.³ S druge strane, Darwinova prirodna selekcija podrazumijeva prirođenu sposobnost, u ovome slučaju, ljubav i znanje prema tradicijskome zanatu. „Primivši te sposobnosti i razvijajući ih time što se laćao očeva posla sa zanimanjem i radošću, dakle i uz sudjelovanje fantazije, on se

³ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18721>, preuzeto 24. 5. 2023

svojom neoporecivom duševnom nadarenošću htio a i mogao potpuno okoristiti u tom poslu“ (Novak 1964: 196). Dakle, Titov je životni put samo potvrda polazišne teorije koja podrazumijeva da je nesreća neizbježna jer je prirodene čovjekove pozitivne sklonosti potrebno njegovati, a ne pod svaku cijenu mijenjati. Isto tako, Novak potkrepljuje i ideje prve teorije riječima Titova učitelja Wolffa koji razrađujući svoju doktorsku disertaciju pod naslovom *Intelektualni razvitak po stališkom zanimanju ljudi* ističe:

Ja dakle tvrdim da prijelaz iz niže kulture u višu ide postepeno i da se samo iznimno provede u prvoj ravnoj generaciji. Zato sam s praktičnih razloga protivnik toga da se iz obitelji gdje je jedino dijete... kao što je u Dorčića... otme to dijete onomu što se u njegovu krv uživjelo nasljedstvom prenašanim kroz stotine godina od jedne generacije na drugu. Prvi pokus po mojem uvjerenju rijetko uspije, a ono domaće, gdje je mogao takav sin biti prvi, izgubi se... Takav jedinaac mogao bi u više nauke jedino onda kad bi pokazao genijalnost, a to se kod desetogodišnjega djeteta ne daje ustanoviti (Novak 1964: 221).

Upravo zbog toga, Tito je postao žrtva očevih očekivanja i znanstvenih pokusa, njegov život eksperiment. Tito Dorčić bio je jedino dijete senjske ribarske obitelji, oca Andrije i majke Lucije. Još kao dijete, prije polaska u školu svladao je sve tajne ribarskoga umijeća jer je danonoćno s ocem i starim ribarima bio na brodu, krpao stare i pleo nove mreže. Kako je odrastao, njegovo je ribarsko umijeće sve više jačalo i svi su ga poznavali kao vrsnoga poznavatelja morskih tajni nedokučivih drugima. Novak je problem školstva zahvatio u cijelosti opisujući ujedno gospodarsku sliku rodnoga Senja i njegovo propadanje sa svim primitivnim obrascima ponašanja njegovih stanovnika. Tito je obrazujući se uspio završiti pučku školu, višu četverogodišnju gimnaziju i pravnički fakultet u Beču. Iz razgovora između Andrije i Titovih učitelja saznajemo da je sve lekcije učio napamet, a ništa nije shvaćao. Ravnatelj škole objašnjava:

Malo dijete koje istom pravo progovori, možete da naučite naizust Očenaš. Ono vam govori molitvu kao papiga, ali što govori toga ne zna jer ne shvaća... Odrastao razuman čovjek govori također naizust Očenaš, ali s razumijevanjem onoga što govori, ako moli kako treba da se bogu moli. A takova vam je razlika između vašega sina i drugoga kojeg učenika. Obadvojica nauče školsku lekciju, samo je ovaj shvaća

i zna što govori, a vaš sin govori bez shvaćanja kao malo dijete Očenaš... Zato se vaš sin neće nikada okoristiti za život višim naukama, zapet će bilo gdje; za nj je školanje izgubljeno vrijeme. Takvi učenici natkriljuju obično u zanatu, u trgovini ili u drugom takvom praktičnom poslu te svoje drugove koji su njih natkriljivali svojim talentom u školi... (Novak 1964: 182 – 183).

Iako su svi učitelji bili takvoga mišljenja, Andrija nije bio sposoban razumjeti njihove riječi i svakoga tko je imao isto mišljenje smatrao je ljubomornim. Istina, Tito je uvijek imao svjedodžbe prvoga reda ali njegovo je učenje bilo spoj agresivnoga ponavljanja rečenica i osobina karakterističnih za djecu slabih duševnih sposobnosti – lukavosti i razvijenoga pamćenja. Te su osobine podupirali i njegovi roditelji nesvjesnim, negativnim obrascima ponašanja. Primjerice, podmićivali bi Tita novcima i stvarima pri odlasku u školu, plašili ga učiteljevom šibom, a otac je ponajviše podupirao njegovu sposobnost prepisivanja misleći kako će u budućnosti biti sposoban dobiti ono što želi bez obzira na cijenu. Također, Tito je zahvaljujući svojem ocu naučio da je ispravno podmićivati ljude novcem da bi dobili nešto zauzvrat. Njegova je lukavost bila takve jačine da je mogao glumiti i lažnu dječju naivnost. Ipak, njegova se sposobnost znanja, umijeće rada i stupanj kulture očitovao u nespretnim obrascima ponašanja kojima je ukazivao na slabo kretanje u visokim krugovima. Drugim riječima, Titu je nedostajala socijalizacija, a tijekom studentskih dana u Beču nije osjećao potrebu za druženjem, odlascima u kazalište ili čitanjem romana jer se time nije mogao brzo okoristiti. Na kraju je postao sudac i koristeći se lukavstvom oženio Reginom, kćerkom svojega šefa Puhovca. Ni brak ni posao nisu mu donijeli sreću. Radeći posao sudca, osudio je nevina čovjeka zbog vlastite nesposobnosti rasuđivanja, da bi se pokazao jakim pred društvom te kako bi ljudi poštovali njegovo ime jer je smatrao da je strah istovjetan poštovanju. S druge strane, sve njegove slabe točke vidljive su u lošem ophođenju prema slabijima, alkoholiziranju i korištenju drugih opijata. Kao što je to zapazio ravnatelj Sabljak imajući u vidu potonje znanstvene teorije i dugogodišnje iskustvo rada s učenicima:

Oni pokazuju po načinu mišljenja, načinu govora i primjenjivanju da se tim višim sferama ne mogu pravo aklimatizirati. Vrlo rijetko mogu da svladaju u sebi prirodenu surovost svoga podrijetla; nasilni su prema nižima i uza to do smiješnosti tašti na svoje znanje ili čast. Ili se ne mogu otresti opet drugih poroka. Odani su ih piću ili lakomosti u jelu; padaju, što se cijene imutka tiče, u dvije skrajnosti: bud su veliki škrci, bud opet ljudi rasipnici koji se guše u

dugovima, a oponašaju nespretno lakoumnu aristokraciju“. Na kraju, posve psihički nestabilan i neuračunljiv, Tito završava kao samoubojica u morskim valovima (Novak 1964: 182 – 183).

„Krajnje ideološke implikacije hereditarne teze u romanu Tito Dorčić zasigurno su problematične, ali intencija je bila humana: pokazati pravi smisao čovjekove ukorijenjenosti i sudbinske ovisnosti o zavičajnom prostoru“ (Novak 2009: 15). Titov monolog na kraju romana najbolje potkrepljuje tu spoznaju:

Ah, ono čuvstvo jakosti, slobode i moći, kad sam na mahnitim krilima bure upravljao sâm jedarcem i kormilom i poput poluboga jurio svojom barkom preko bijesnih valova; drugi su se zgražali gledajući me s obale, a ja sam ćutio buru i valove u njihovoj pokornoj službi kojom su htjeli da podignu radost moga života! Onda sam bio sretan... Ono je bilo moje pravo tlo u koje bijaše pustio duboko svoje korijenje moj život da upije iz njega u sebe snagu i radost... Pa zašto su me iščupali i prenijeli s rodnoga tla na tuđe? Da mi bude bolje! Stare lude! (...) Osveta nije izostala: Evo me, kukavnoga ostatka života... a iz one bistrine mora gdje sam proživljavao dneve sreće, upija se sada u moju misao želja da taj ostatak satrtoga života darujem moru koje je meni darivalo radost i slast života. A one dvije stare lude gledaju u me kano dvije okamine... samo im suze teku iz očiju, a mrcvare me glupim pitanjima... ili bulje u me i nikako ne mogu da shvate još ni danas koliki su počinili grijeh... (Novak 1964: 313).

Dakle, Novak nije nastojao prikazati uzaludnu borbu za prosvjetljenjem i obrazovanjem maloga čovjeka već je opisujući stvarnost toga vremena uspio primijetiti posljedice ogromne želje za obrazovanjem i uspjehom neutemeljene na stvarnim sposobnostima bez preobrazbe uma.

8. ZAKLJUČAK

Razdoblje 19. stoljeća svjedoči kako se razvoj školstva nikako ne bi trebalo sagledati jednostrano, nego treba uzeti u obzir okolnosti u kojima se razvijalo. Shodno tome, dogodile su se pozitivne promjene kao što su osnivanje dječjih knjižnica, časopisa, izjednačivanje u plaćama i izgradnja školskoga vrta. Dolaskom bana Ivana Mažuranića na vlast i donošenjem odluke o obveznom pohađanju škole za svu djecu, dogodila se neizbježna posljedica – evidentna razlika u mogućnostima seoske i gradske djece, što je donijelo i značajne posljedice. Primjerice, poznato je da su nedostatak novca za školovanje, neuređeno kućanstvo te nepovoljne higijenske prilike utjecale na razvoj bolesti i nepismenosti. Na taj se način ogleda važnost i utjecaj primarne socijalizacije (obitelji) u razvoju sekundarne socijalizacije.

Novakove su novele *Pred svjetlom i Iz velegradskog podzemlja* izvanredan prikaz važnosti koju obiteljsko okruženje ima u oblikovanju društvene socijalizacije. U noveli *Pred svjetlom* prikazan je razvoj socijalne misli radnika bez stalnoga zaposlenja čiji sin umire zbog loših higijenskih prilika, a čija kćer koju je čuvao od utjecaja vanjskoga svijeta ipak zbog loših financijskih prilika podlegne utjecaju ljudi zlih namjera. Tjelesno kažnjavanje djece zbog zaprljanoga školskog poda čiji je uzrok istrošena obuća, nenapisana zadaća zbog nedostatka električne energije i gladovanje temeljni su motivi novele *Iz velegradskog podzemlja*. Slabi financijski uvjeti obitelji Kosović uzrok su propasti mladoga i talentiranog mladića Jakova Kosovića u noveli *U Glib*. Slično tomu, opisana je i tragedija obitelji Mudrovčić u noveli *Nezasitnost i bijeda*. Uskraćena novčana potpora zbog utjecaja bogatih ljudi, neznanje siromašnih i bolest uzrokovana neadekvatnim smještajem u kojemu vladaju nehigijena i klice bolesti, razlozi su tragične sudbine i studenta Đure Mudrovčića, ali i patnje njegove majke udovice. Nasuprot tome, u romanu *Tito Dorčić*, glavni je uzrok neuspjeha propaloga intelektualca njegova biološka determiniranost, ali i podređenost roditeljskim negativnim obrascima ponašanja zbog kojih on postaje bezvoljan i neostvaren karakter. Ovaj je završni rad nastojao prikazati stvarnost toga vremena. Novak je opisao zastrašujuće posljedice zbog neutaživih ambicija u želji za uspjehom neutemeljenoj na stvarnoj sposobnosti. Također, kritizirao je pohlepnost moćnika, ograničene svjetonazore, ali i duboko suosjećao s potlačenima i obespravljenima.

9. SAŽETAK

Rad se bavi pitanjem problema školstva u 19. stoljeću kroz analizu prozih djela Vjenceslava Novaka. Uz općenito uvodna poglavlja o kontekstu 19. stoljeća, razvoju školstva kao odgojno-obrazovnoga sustava i položaju učenika unutar istoga, provedena je analiza Novakovih djela. Uočena je Novakova spretnost u oblikovanju tragičnih svjetova nadarenih, ali siromašnih studenata zbog neukosti siromašnih ljudi i oskudnih životnih prilika obitelji iz koje potječu u novelama *U glib*, *Nezasitnost i bijeda*, *Pred svjetlom i Iz velegradskog podzemlja*. S druge strane, u romanu *Tito Dorčić*, Novak inspiriran društvenim teorijama o nasljeđivanju i utjecaju okoline na čovjekovo ponašanje nastojao je prikazati pravi smisao čovjekove vezanosti za rodni zavičaj. Analiza je književnih djela potkrijepljena citatima i dokazuje Novakovo stajalište koje poziva na humanost.

Ključne riječi: Vjenceslav Novak, školstvo, 19. stoljeće.

SUMMARY

In this paper we deal with the problem of education in the 19th century through the analysis of the prose works of Vjenceslav Novak. In addition to general introductory chapters on the context of the 19th century, the development of education as an educational system and the position of students within it, an analysis of Novak's works was carried out. Novak's dexterity was observed in shaping the tragic worlds of talented but poor students due to the indecision of poor people and the meager life opportunities of the family from which they originated in the novellas *U glib*, *Nezasitnost i bijeda*, *Pred svjetlom and Iz velegradskog podzemlja*. On the other hand, in the novel *Tito Dorčić*, Novak, inspired by social theories about inheritance and the influence of the environment on human behavior, tried to show the true meaning of man's attachment to his homeland. The analysis of the literary works is supported by quotations and proves Novak's point of view, which calls for humanity.

Key words: Vjenceslav Novak, education, 19th century.

10. LITERATURA

1. Barac, A. (1964) Vjenceslav Novak. U: Novak, V. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 57. *Pripovijesti: Posljednji Stipančići*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 7 – 26.
2. Batinić, Š., Gaćina Škalamera S. i Serdar E. (2007) *Klasične gimnazije u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
3. Izvješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine 1889-90. (1891) Zagreb: Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
4. Klaić, F. (1872) Istina na vidjelo. *Školski prijatelj: časopis za promicanje pučkoga školstva*, 5 (13), str. 202 – 207.
5. Merkler, D. (1996) *Hrvatski pripovjedači u doba realizma*. Zagreb: SysPrint.
6. Munjiza E. (2009) *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet.
7. Nemeč, K. (2009) Svjetlo u crnom oklopu: književni svijet Vjenceslava Novaka. U: Novak, V. *Otrov u duši*. Zagreb: Mozaik knjiga, str. 5 – 23.
8. Novak, V. (1964) Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 57. *Pripovijesti: Posljednji Stipančići*. Zagreb: Matica hrvatska.
9. Novak, V. (1964) Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 58. *Pripovijesti: Tito Dorčić*. Zagreb: Matica hrvatska.
10. Ogrizović, M. (1908) *Hrvatski pripovjedači: sa četrnaest slika*. Zagreb: Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora.
11. Šicel, M. (2005) *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, Knjiga II., Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak.

12. Župan, D. (2019) *Hrvatska na drugi pogled: udžbenik hrvatske kulture i društva / uredila Sanda Lucija Udier*. Zagreb: Croaticum - Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik: Srednja Europa: FF press.

INTERNETSKI IZVORI:

1. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža* (2021) Evolucija. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18721> [Pristupljeno: 24. 05. 2023.]

2. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža* (2021) Realizam. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52108> [Pristupljeno: 18. 04. 2023.]

3. Majer-Bobetko, S. (2020) *Glazbeni pisac Vjenceslav Novak*. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, 47 (1). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/245890> [Pristupljeno: 15. 05. 2023]

4. Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj. (2015) Izložba „Biti učenik u Hrvatskoj u dugom 19. stoljeću“. Dostupno na: <http://histedu.isp.hr/izlozba/> [Pristupljeno: 17. 04. 2023.]

5. Župan, D. (2017), *Biti učenik u Hrvatskoj u dugom 19. stoljeću*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Dostupno na: <https://www.muzejbelisce.hr/wp-content/uploads/2020/05/Katalog-Biti-u-%C4%8Denik-u-Hrvatskoj-u-dugom-19.-stolje-%C4%87u.pdf> [Pristupljeno: 17. 04. 2023.]

6. Župan, D. (2002) *Utjecaji Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875.-1885.)*. Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, 2 (1). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/10398> [Pristupljeno: 28. 03. 2023]